

Cezary Schiff

Sprawności i stopnie szkolne jako przemiana systemu oceniania

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 10,
215-218

1995

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sprawności i stopnie szkolne jako przemiana systemu oceniania

Chciałbym podzielić się pomysłem utworzenia systemu stopni i sprawności szkolnych, którego pierwowzór to stopnie i sprawności harcerskie. Pierwsze próby przeniesienia metody harcerskiej na grunt szkoły podjęto w 1933 r. w Nierodzimiu na Śląsku Cieszyńskim i kontynuowano w szkole doświadczalnej w Mikołowie, województwo katowickie.

Doświadczenia z czteroletniego (1935–1939 r.) eksperymentu adaptacji metody harcerskiej do systemu szkolnego opisał A. Kamiński¹. Korzystając z jego wskazówek i własnych przemyśleń, prezentuję projekt systemu sprawności i stopni szkolnych. Cele, jakim ma służyć ten system, są następujące:

1. Zintegrowanie wychowania i nauczania.
2. Zindywidualizowanie wychowania i nauczania, m.in. poprzez dostosowanie tempa nauczania do możliwości ucznia, a także wykorzystanie indywidualnych predyspozycji intelektualnych, artystycznych (ekspresyjnych), technicznych, sportowych, społeczno-organizatorskich każdego ucznia.
3. Odkrycie i rozwijanie uzdolnień i zainteresowań w wymienionych zakresach działalności.
4. Zdynamizowanie nauczania poprzez nadanie nowej jakościowo wartości pracy domowej ucznia.
5. Podniesienie efektywności nauczania i uczenia się.

System sprawności i stopni nie atakuje systemu klasowo-lekcyjnego; nie przeciwstawia się programowi nauczania. Traktować go należy docelowo jako przemianę systemu oceniania: zastąpienie ocen wyrażonych cyfrą oceną opisową opartą na analizie indywidualnego rozwoju ucznia, analizie postawy moralno-etycznej, w tym zachowań prospołecznych, analizie postępów w nauce, analizie rozwoju uzdolnień i zainteresowań.

System stopni ujęty jest w postaci wymagań: wiedzy i umiejętności, postawy moralnej, zadań do wykonania. Dostosowany jest odpowiednio do wieku uczniów, ich doświadczeń, możliwości i aspiracji. Stopnie adresowane są indywidualnie do każdego ucznia. Tak więc wymagania stopnia zapisane są w indywidualnej karcie próby. Nawet minimalne wymagania zakładają opanowanie minimum programowego dla danej klasy i danego przedmiotu.

System opiera się na pięciu kolejno zdobywanych przez ucznia stopniach: I stopień „zręczny” odpowiada klasie IV, II – „wprawny” odpowiada klasie V, III stopień „pewny” odpowiada klasie VI, IV stopień „biegły” – klasie VII, V stopień „niezawodny” – klasie VIII.

¹ A. K a m i ń s k i, *Nauczanie i wychowanie metodą harcerską*, Warszawa 1948.

Stopień jest miernikiem osiągniętego poziomu rozwoju i potwierdzeniem własnej pracy nad sobą. Kolejny, hierarchicznie wyższy stopień jest osiągany przez działanie w grupie oraz indywidualne samokształcenie i samowychowanie.

Zdobywanie stopnia to wytyczna do działań, poczynań ucznia i jego postawy. Dzięki temu uczeń wie, co ma robić i jak się zachowywać. Regulamin zdobywania stopnia odgrywa rolę instrukcji dla ucznia, pozwala na samokontrolę i samoocenę postępów (najważniejszy bodziec psychologiczny pobudzający proces samowychowania). Realizacja wymagań wdraża do systematycznej i planowej pracy, uczy łączyć indywidualny wysiłek ze zbiorowym działaniem. Kolejne zaliczanie wymagań stopniuje zdobywanie wiedzy i umiejętności. Kolejno zaliczane zadania praktyczne oparte są na zasadach współdziałania i użyteczności, operatywności zdobytych wiadomości. Zdobywanie stopnia jest motorem długoterminowej aktywności ucznia. Zdobycie stopnia stanowi nagrodę za spełnienie stawianych wymagań, jest dowodem uzyskania określonych kwalifikacji.

Decyzję o przyznaniu stopnia podejmuje rada pedagogiczna. Przyznanie stopnia jest ogłaszane na szkolnej tablicy ogłoszeń oraz wpisywane do arkusza stopni: dokumentu szkolnego. Poza tym uczeń otrzymuje odpowiednie świadectwo – odpowiednik promocji do następnej klasy. Przewidziany optymalny czas na zdobycie jednego stopnia to rok szkolny. W wypadku krótszego terminu realizacji wymagań stopnia, a tym samym wymagań programowych danej klasy, uczeń zaczyna zdobywać kolejny stopień.

System stopni jest podobny do opracowywanych w ramach Planu Daltońskiego tygodniowych lub miesięcznych „przydziałach materiału”. Większość wymagań danego stopnia można realizować poprzez zdobywanie odznaki sprawności. Wymagania sprawności jednak nie są w stanie pokryć się całkowicie z wymaganiami na stopień. Sprawność jest to zespół zdobytej wiedzy i wykazanych w działaniu umiejętności. Zdobywanie sprawności jest sposobem samodzielnego, indywidualnego oraz w ramach zespołu wzbogacania swego doświadczenia życiowego, a także poszerzania i rozwijania zainteresowań.

Istnieją dwa rodzaje sprawności: programowe i amatorskie. Zdobywanie sprawności nie jest obowiązkowe, wyjątek jednak stanowi tzw. kanon obowiązkowych sprawności: ok. 5–6 sprawności z każdego przedmiotu, tj. z języka polskiego, matematyki; ok. 2–3 odpowiednio z przedmiotów: geografia, historia, biologia, fizyka, chemia.

Ogólny sposób postępowania podczas zdobywania odznaki sprawności jest następujący:

1. Należy wybrać sprawność, kierując się przerabianym materiałem (dotyczy sprawności programowych) lub własnymi zainteresowaniami (dotyczy sprawności amatorskich).
2. Omówić z nauczycielem plan próby.
3. Zdobyć określoną porcję wiedzy i umiejętności, przygotować narzędzia i materiały.
4. Zaplanować zadania i wykonać je samodzielnie lub zespołowo.
5. Oddać do oceny, która będzie dotyczyła poprawności, staranności, dokładności wykonania zadania, estetyki pracy, stopnia opanowania wiedzy i umiejętności, współdziałania i wzajemnej pomocy.
6. Na podstawie pozytywnej oceny dokonanej na forum klasy (uwagi i zastrzeżenia

wnoszą nauczyciel i uczniowie lub specjalista danej dziedziny) nauczyciel przyznaje sprawność. Przyznanie odznaki jest małą uroczystością klasową.

Wszelkie sprawności szkolne są zebrane w tzw. księdze sprawności, co nie oznacza oczywiście ich skończonej liczby. Nowe sprawności mogą być tworzone w miarę potrzeb.

Sprawności programowe podzielone są na działy odpowiadające przedmiotom nauczania, a także według stopnia trudności. Istnieje parę poziomów tej samej sprawności. Uczniowi w zależności od posiadanego stopnia szkolnego wolno zdobywać sprawności kolejno, ale nigdy nie poniżej własnego poziomu. Przykład: uczeń posiadający stopień IV „biegłego” musi zacząć zdobywać daną sprawność (np. ogrodnika), poczynając od poziomu IV tej sprawności, nigdy poniżej. Tak jest w przypadku sprawności programowych. Dowolność istnieje w wyborze sprawności amatorskich, czyli takich, które nie wchodzi w zakres wymagań programowych.

Należy z góry przewidzieć, że będą istniały różne strategie zdobywania sprawności. Nazwać je można i oznaczyć następująco:

1. Strategia „jelenia” – ucznia leniwego, pracującego pod koniec semestru, zaliczającego kanon obowiązkowych sprawności.

2. Strategia „zająca” – ucznia, który pracuje nierówno, skokami, często „przysypiając”.

3. Strategia „lisa” – ucznia, który chytrze przygotowuje i zalicza sprawności pod koniec semestru, by mieć ich jak najwięcej.

4. Strategia „żółwia” – ucznia pracującego powoli, ale systematycznie, nie dbającego o liczbę sprawności.

5. Strategia „lwa” – ucznia chcącego być najlepszym od samego początku, „kroczącego na przedzie”, tzw. wzorowego ucznia.

W systemie sprawności szkolnych nie podsuwa się uczniom, korzystając ze wskazówek A. Kamińskiego, celu bezpośredniego, tj. zdobycia sprawności w danej dziedzinie, a tym samym zrealizowania części czy całości wymagań programowych. Podsuwa się cel pośredni: ponętniejszy dla chłopców i dziewcząt, bardziej zrozumiały, jakim jest zdobycie odznaki. Noszenie odznaki sprawności okupione jest zwykle długim wysiłkiem nabywania umiejętności. Odznaka sprawności nie jest wyróżnieniem za zasługę, nie jest odznaczeniem, jest tylko świadectwem posiadanej biegłości². Każdy tę biegłość może osiągnąć. W systemie zalecane jest współdziałanie uczniów w zdobywaniu odznaki. Niektóre wymagania sprawności wręcz narzucają współpracę między uczniami.

Zdobycie sprawności jest uczniom szkoły oznajmiane wpisem na tzw. liście sprawności. Nazwiska uczniów na liście wypisane są gromadkami, zespołami, w ramach których pracuje uczeń, współplanuje i współdziała. Obok nazwiska umieszczane są nazwy (ewentualnie piktografy) zdobytych sprawności. Zdobycie odznaki przez jednego z członków gromadki wpisywane jest w ten sposób na konto osiągnięć całego zespołu. Gromadka to licząca 3–6 osób spontanicznie dobrana grupa dziewcząt czy chłopców danej klasy. Efekty istnienia takiego systemu gromadkowego opisał A. Kamiński³. Stwierdził on również, że „skuteczność każdej podniety maleje w miarę jej

² Tamże, s. 31.

³ Tamże, s. 30.

nadużywania”, toteż „im mniej będzie w klasie sprawności, tym chętniej będą je zdobywali uczniowie oraz tym chętniej będzie się tą bronią posługiwał nauczyciel”⁴.

System stopni i sprawności będzie wymagał lekcji – spotkań omawiających tryb zdobywania danej sprawności czy stopnia, konsultacji indywidualnych ucznia z nauczycielami, a także zebrań nauczycieli, na których będzie się wnikliwie omawiało postępy dziecka nie tylko w nauce, lecz także w samowychowaniu (pracy nad sobą).

Czy jest możliwe wprowadzenie systemu sprawności i stopni do rzeczywistości szkolnej? Wspomniany już na początku eksperyment w Mikołowie przyniósł następujące osiągnięcia:

1. Dzieci opanowały technikę pracy umysłowej, praca szkolna znalazła w ich oczach umotywowanie, wskutek czego wszystkie dzieci były nią zainteresowane, klasy eksperymentalne były pełne dynamizmu.

2. Wyniki nauczania w klasie I były przeciętne, nie wyróżniały klasy, natomiast ogólne wyrobienie było wybitniejsze niż w trzech pierwszych klasach równoległych.

3. W klasie II – wyniki były bardzo zadowalające.

4. Klasa III osiągnęła wysoki poziom.

5. Klasa IV – testy prowadzone w tej klasie wypadły lepiej niż w klasach równoległych.

6. W klasie V – znaczną większość stanowili nowi uczniowie; wyniki wychowawcze były zadowalające⁵.

Myślę, że obecnie należy podjąć trud sprawdzenia systemu sprawności i stopni, zwłaszcza w szkołach o małej liczbie uczniów w poszczególnych klasach. W takich „kameralnych społecznościach” inne elementy metody harcerskiej opisywane przez A. Kamińskiego będą miały rację bytu (tutaj jedynie wspomnę, że chodzi o grę, system gromadkowy, przyrodę i obóz) i przysłużą się do ewoluowania chyba już przestarzałego systemu ocen „cyfrowych”.

Cezary Schiff

⁴ Tamże, s. 186.

⁵ Tamże, s. 53. Jest to charakterystyka wyników eksperymentu dokonana przez kierownika szkoły, Z. Wrońskiego.